

a więc osób nie przygotowanych do podjęcia polemiki z autorem. Niefortunne zderzenie celów popularyzatorskich z polemiczno-demaskatorskimi stwarza podwójnego adresata: z jednej strony student oczekujący informacji, z drugiej krytyk sprowokowany do fachowej dyskusji. Dwuznaczność taka osłabia jednocześnie merytoryczną wartość dzieła i spójność argumentów krytycznych.

Ewa Chrzanowska-Karpińska, Wrocław

Raymond Trousson: THÈMES ET MYTHES, QUESTIONS DE MÉTHODE. ARGUMENTS ET DOCUMENTS. Éditions de l'Université de Bruxelles, 1981, ss. 204.

R. Trousson, autor licznych studiów komparatystycznych¹ poświęconych literaturze francuskiej XVIII wieku, dowodzi, że tematologia — znana lepiej jako *Stoffgeschichte* — nie musi sprowadzać się w praktyce badawczej do opracowywania bibliografii i nomenklatury, które nie mogą dać dogłębnego poznania ewolucji i znaczeń danego tematu. Droga metanaukowej refleksji zamierza on wykazać, że ten tradycyjnie uniwersytecki i dyskredytowany przez ponad pół wieku dział literatury porównawczej zakreśla atrakcyjne pole poszukiwań wymagające znacznie poważniejszych kompetencji niż erudycja czy encyklopedyczna skrupulatność.

Opisując w pierwszym rozdziale historię i stan badań tematologicznych, R. Trousson wskazuje na teoretyczny i praktyczny rozkwit tej dyscypliny w ciągu ostatnich dwudziestu lat. Zdaniem autora, pierwszy fakt tłumaczy się udoskonaleniem metod komparatystyki w ogóle, a przede wszystkim uelastycznieniem koncepcji komparatyzmu gdzie „pojęcie porównania lub konfluencji zna-

lazło miejsce obok pojęć wpływu i relacji faktycznej” (L). s. 16. Drugi fakt, poparty bibliografią prac z zakresu tematologii, pozwala przypuszczać, że studium tematu przestaje być „gatunkiem wyklętym”; nawet jeśli nieufność krytyków wobec tego typu badań trwa.

Wywodom R. Trousson brak jednak apodyktyczności cechującej wypowiedzi uzbrojone w precyzyjne pojęcia strukturalizmu czy semiotyki literackiej. Jego książka jest głównie zbiorem propozycji metodologicznych zbudowanym na zasadzie odpierniania tradycyjnych zarzutów stawianych tematologii. Skierowana polemicznie wobec krytyki lekceważącej znaczenie dyscypliny dla literatury porównawczej ze względu na jej erudycyjny charakter (Croce, Tieghem), stanowi ona rodzaj mowy obrończej opartej na założeniu, że słabość tematologii nie tkwi w niej samej lecz w niedopracowaniu jej aparatu metodologicznego.

Punktem wyjścia do omawiania zagadnień metody jest wprowadzenie istotnych dla studium tematu ustaleń terminologicznych. Autor proponuje klarowne rozgraniczenie dwóch pojęć: tematu i motywu. Motyw nie jest ze swej natury elementem literackim: należy on do sfery ludzkich doświadczeń, oznacza abstrakcyjnie ujętą sytuację lub postawę. Temat wiąże się z przejściem od ogólnego do szczególnego: to konkretyzacja i indywidualizacja motywu. Temat Don Juana to konkretyzacja motywu uwodzenia; konflikt między świadomością jednostki a racją stanu konkretyzuje się w temacie Antygony. Krystalizacja motywu nie prowadzi w sposób konieczny do pojawienia się tematu. Ewolucja niektórych motywów zatrzymuje się na etapie typu. Motyw skąpstwa — zauważa R. Trousson — dał w literaturze typ skąpca (np. Harpagon, Grandet) nie tworząc jednak tradycji literackiej utrwalonej w jednej postaci. R. Trousson tak definiuje temat: „To znaczy, że mamy temat wówczas gdy pewien motyw, który jawi się jako concept [...] ustala się w jednej lub wielu postaciach działających w sytuacji spe-

¹ Między innymi: *Socrate devant Voltaire, Diderot et Rousseau. Voyages aux Pays de Nulle part. Histoire littéraire de la pensée utopique. Le thème de Prométhée dans la littérature européenne.*

cyficznej, i kiedy postacie te i ta sytuacja dają początek pewnej tradycji literackiej" (s. 23).

Rozróżnienie powyższe ma istotne znaczenie dla uzasadnienia racji istnienia tematyki wśród badań literackich. Pozwala ono bowiem autorowi polemizować z formułowaną przez znanych badaczy (Tieghem, Wellek, Kayser) opinią, że polem działania tej dyscypliny nie jest literatura, ale „materia literacka” obejmująca świat zjawisk należących ogólnie do historii ludzkości. R. Trousson twierdzi, że dotyczy to motywu, natomiast temat istnieje wyłącznie w obrębie pewnej tradycji literackiej i jako element czysto literacki powinien być uznany za właściwy przedmiot tematyki. Autor zastrzega, że jego rozważania metodologiczne nie obejmują „materii literackiej” (np. motywu gór w poezji) lecz temat w ścisłym znaczeniu tego słowa (np. temat Pygmaliona, temat Edypa).

Odwołując się do psychologicznej interpretacji mitu, R. Trousson wyodrębnił dwie kategorie tematów: temat sytuacyjny (*thème de situation*) i temat bohatera (*Thème du héros*). W pierwszym przypadku, bohater literacki nie istnieje samodzielnie, ale jest funkcją określonej wiązki danych sytuacyjnych. Jego symbolicznego znaczenia nie można uchwycić poza kontekstem danych, który go tworzy i określa. Przykładowo, temat Antygony implikuje bratobójczą wojnę, obowiązek pochowania brata, itd. W przypadku drugiej kategorii, bohater zachowuje autonomię wobec kontekstu sytuacyjnego, akumuluje w sobie stałe znaczenie symboliczne niezależnie od okoliczności w jakich sytuuje go autor utworu. Odrębność tych dwóch kategorii nie jest absolutna: bohater ewoluuje, może się on oderwać od pierwotnego kontekstu sytuacyjnego stając się charakterem lub wcieleniem pewnej idei (np. temat Don Juana). Analiza i rekonstrukcja tradycji literackiej tematu bohatera lub tematu sytuacyjnego wymagają odmiennego postępowania badawczego, które R. Trousson przedstawia w

rozdziale „Ciągłość tradycji historycznej”.

W projekcie R. Trousson tematyka pozostaje dyscypliną o nastawieniu zasadniczo diachronicznym i historycznym. Autor podkreśla, że polisemiczność tematu jest nieuchwytna poza kontekstem historii idei i tradycji kulturalnej; strukturalna analiza mitu realizowana poprzez odniesienie go do zawieszonego w beczasowości paradygmatu nie odgrywa jego zdaniem istotnej roli w studium tematu. Stąd chyba prowokacyjny tytuł książki: *Thèmes et mythes (Tematy a mity)*. Otóż to właśnie tradycyjne nastawienie badawcze tematyki było przyczyną wielu zarzutów, z którymi polemizuje R. Trousson. Polemika ta prowadzi autora nie tyle do ich całkowitego odrzucenia ile do próby wprężenia do studium tematu innych dyscyplin: historii form literackich bądź historii sztuki.

Wbrew koncepcjom B. Croce, tematyka — utrzymuje R. Trousson — nie wyklucza ocen estetycznych. Badanie polisemiczności tematu powinno przebiegać równolegle do badania jego polimorficzności. Zwłaszcza przy analizie tematu sytuacyjnego, który ze swej natury wymaga rozleglejszej ekspozycji w tekście literackim niż temat bohatera funkcjonujący często na zasadzie cytatu bądź aluzji. Temat sytuacyjny zakłada analizę w płaszczyźnie estetycznej: budowa dzieła, koncepcja i użycie głównych motywów, środki wyrazu, itd. *Stoffgeschichte* uniezależnia się w tym momencie od *Geistesgeschichte* przekształcając się w historię form literackich. Otwarcie na analizę wewnętrzną dzieła — rozumuje dalej R. Trousson — nie może jednak zmieniać tematyki w monadologię literacką: *Stoffgeschichte* zmierza do syntezy sytuując się nie na przeciw ale obok analizy wewnętrznej, zastosowanie w tematyce innych dyscyplin jest sprawą równowagi i proporcji zależną od specyfiki badanego tematu.

Obok zagadnień teoretycznych, R. Trousson podejmuje również problematykę związaną z praktyką badań tema-

tologicznych. Autor proponuje tutaj przeprowadzenie rozległej ankiety tematologicznej (*enquête thématologique*) w przekroju przestrzennym i czasowym. Odpowiadałoby to jego zdaniem samej naturze tematu pozwalając uchwycić jego bogactwo i złożoność, określić jego modyfikację i polisemiczność. Ankieta nie może być zbiorem monografii: ponieważ ma odpowiedzieć na pytanie o przyczyny modyfikacji znaczeń tematu, powinno się ją rozciągać na jak najszersze tło historii idei i historii literatury. R. Trousson wyznaje, że nie da się wykluczyć ze studium tematu niewdzięcznej pracy encyklopedysty polegającej na chronologicznej klasyfikacji tematu, ustaleniu tytułów, nazwisk, dat, itd. Zaznacza jednak, że praca taka jest jedynie środkiem do osiągnięcia właściwego celu tematologii.

W *Thèmes et mythes* zarysowuje się projekt tematologii usytuowanej na skrzyżowaniu różnych dyscyplin, zachowującej co prawda tradycyjne nastawienie historyczne, ale nie wykluczającej rozważań nad konstrukcją formalną i wartością estetyczną dzieła literackiego. Unikając w ten sposób zamknięcia wyłącznie w szeregu literatury lub historii idei, zmierzałaby ona do syntetycznego oglądu ewolucji formalnej i znaczeniowej tematu. Szkicowy charakter wykładu R. Trousson sprawia, że nie zawsze wiadomo na jakiej zasadzie ma się w praktyce dooknywać włączenie innych dyscyplin do studium tematu. Wydaje się, że efekt proponowanego typu pracy nad tematem opierałby się w dużej mierze na operatywności intelektualnej i szerokich kompetencjach historycznych i literackich badacza; i to nie tylko w momencie przygotowywania materiału — R. Trousson sugeruje tutaj zgodnie z duchem komparatyzmu pracę zespołową, ale także w jego teoretycznym opracowaniu. R. Trousson oświadcza jawnie, że chodziło mu jedynie o przedstawienie kilku metodologicznych dyrektyw. Tym samym podważa podstawowe założenie swojej mowy obrończej: dyrektywy owe nie

likwidują bowiem słabości tematologii wynikającej z braku spójnej metody. Zgodzić się jednak wypada z twierdzeniem autora, że empiryczny fakt żywotności określonych tematów w kulturze europejskiej uzasadnia potrzebę tego typu refleksji badawczej

Mieczysław Chomicz, Wrocław

Alina Siomkajło, EWOLUCJA EPIGRAMATU (DO POCZĄTKÓW ROMANTYZMU) (EVOLUTIONS OF EPIGRAM TILL THE BEGINNING OF ROMANTICISM IN POLAND). Ossolineum, Wrocław 1983, pp. 186.

The fact that generic notions constitute one of the categorial namings of literary phenomena (liable to historical transformations) establishes a durable interdependence between the generic studies (as a theoretical branch allowing for some a priori assumptions) and the historical research (based, first of all, on an artistic item). This interdependence seems to be reciprocal: genetic research must be accompanied by historical awareness and the literary studies carried from the historical angle must involve generic cognizance.

The first type of research leads to a reflection upon the structure of the genre, determining its historical durability and delimiting it from among other literary phenomena whereas the other approach tends to reconstruct historical process in relation to the flexibility of the genetic notions.

Alina Siomkajło's work — in which priority is given to the second methodological standpoint — attests the above-made distinction. The choice of the author's standpoint results probably from the very "nature" of the genre which is the area of her research since — as it is stated by Jan Trzynadlowski — "small verbal forms may be considered being elusive; they are definable structurally and indefinable functionally; in order to develop their basic structures (emph. mine — M. T.) they need their proper textual, referential or situational